

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Статтю присвячено розгляду фактора громадянської освіти у процесі формування політичної культури. Аналізуються проблеми, пов'язані із запровадженням системи громадянської освіти в Україні. Розглянуто запропоновані українськими науковцями принципи національного виховання та засади програми розвитку молоді. Вироблено декілька рекомендацій практичного характеру стосовно реалізації проектів громадянської освіти.

Громадянська освіта вважається одним з найвпливовіших серед зовнішніх факторів (таких, як держава та її інститути, політичні партії, тип економічних відносин у суспільстві, засоби масової інформації, ідеологія, масова культура тощо) впливу на формування політичної культури громадян. Саме від якості громадянської освіти залежить рівень ціннісних уявлень громадян про структуру та принципи дії політичної системи, свої права та обов'язки в цій країні, вміння користуватися цими знаннями. Особливо це актуально в сучасних умовах, коли йдеться про формування нової політичної культури з ознаками демократичного типу. Як це не прикро, але не всі в Україні розуміють важливість громадянської освіти для майбутнього державного розвитку. Тому робота щодо її запровадження полягає у функціонуванні декількох проектів (Канадсько-український проект "Демократична освіта", міжнародний проект "Civic Educational Project" та деякі напрями діяльності Фонду Конрада Аденауера); розробках українськими науковцями спеціальних проектів та програм, пов'язаних із запровадженням національного виховання; нарешті, треба так само брати до уваги створення спеціальних державних інститутів, як-то Комітетів у справах сім'ї та молоді різних рівнів, діяльність яких є безпосереднім втіленням державної молодіжної політики, але вона (діяльність) не завжди є ефективною в плані отримання результату. Важливо також звернути увагу на роль громадянської освіти в шкільних навчальних закладах, оскільки саме в цей період життя формується громадянська свідомість майбутніх дорослих людей. Але чомусь у вітчизняних дослідженнях мова йде про громадянську освіту лише молодшого покоління.

Але ж певні заходи мусять спрямовуватися на старше покоління, оскільки в нашій країні склалася ситуація, коли одна частина населення доволі швидко засвоює нові цінності, звикає до реалій політичного життя, вчиться діяти та мислити як повноцінні громадяни, інша - навпаки, майже не отримує імпульсів для свого політичного розвитку (окрім негативних, як, наприклад, погіршення якості життя). Як наслідок - непорозуміння та подекуди протистояння між громадянами.

Формування громадянина має пріоритетне значення в контексті політичної соціалізації для будь-якої країни. Проблема виховання громадянина має свою давню історію. За часів античності було поширено два погляди на виховання громадянина. Сократ стверджував, що основу виховання взагалі становить саме громадянське виховання. Антисфен Афінський вважав, що виховання має бути вільним. Слід зауважити, що домінував саме перший погляд. Платон у "Діалогах" звертав увагу на те, що метою виховання є такий вплив на людину, коли вона з дитинства хоче бути досконалим громадянином. Він також вказував на єдність трьох начал у вихованні - політичного, правового та морального. Пізніше ідеї громадянського виховання розвивали Арістотель, Ж.-Ж.Руссо, Т.Кампанелла, К.Гельвецій, П.Гольбах, М.Костомаров, К.Ушинський. В радянські часи такі ідеї висловлювали А.Луначарський, М.Горький, А.Макаренко, В.Сухомлинський та ін. [1].

У багатьох країнах питання виховання є завданням державної політики. Наприклад, Президент США у своєму посланні від 4 лютого 1997 р. "Про стан країни" під назвою "Освіта це проблема національної безпеки" заявив: "Школа має виховувати характер. Ми

повинні навчити наших дітей бути достойними громадянами" [2]. В Японії в школах існує спеціальний предмет "Моральне виховання", мета якого - сформувати громадянина, а викладати цей предмет повинен уміти кожний викладач.

Для України актуальним є питання не тільки громадянського, але також і національного виховання, зважаючи на те, що в Радянському Союзі якщо когось і виховували, то лише громадянина Радянського Союзу, а національна самосвідомість знищувалася у будь-який спосіб. Питання саме громадянського виховання вирішувалося в СРСР досить просто - шляхом повсюдного втручання держави та її інститутів у суспільне та приватне життя молодих людей. Щодо громадянської освіти, то вона здійснювалася на так званих "уроках миру" та "ленінських уроках", лінійках шляхом вивчення вірша радянського гімну в початкових класах, конспектування творів класиків марксизму у середній та вищій школах. Зрозуміло, що разом із розпадом Радянського Союзу зникла й така система громадянського виховання. Натомість було створено й легалізовано велику кількість малоефективних самодіяльних молодіжних утворень, вироблено нібито нові засади молодіжної політики, але залишилися старі принципи роботи з молоддю. Криза духовних та життєвих цінностей, особливо в роки перебудови, призвела до поглиблення кризи в освіті, вихованні, взагалі кризи покоління. Зменшилося число суб'єктів виховного процесу: раніше в Україні їх було 10-15, сьогодні - одиниці. Багато соціальних інститутів, які займалися вихованням дітей та молоді в школі, за місцем проживання, на виробництві, втратили чи значно зменшили свій вплив на формування молодого громадянина.

Як же виховати громадянина за таких умов, яким він має бути, як сформувати його громадянськість? Останнє поняття містить у собі всі напрями соціальної діяльності: виробничо-економічну, суспільно-політичну, соціально-побутову, що тісно пов'язані між собою. В найбільш широкому розумінні "громадянськість" може бути витлумачена так: 1) громадянин підданий конкретній державі; 2) громадянин -- свідомий член суспільства. Громадянськість - це не спадкова риса й не звичка, яку можна сформувати в людині протягом короткого терміну. Це сума певних соціальних, політичних, морально-психологіч-

них якостей особистості, що формуються протягом всього життя, але особливо інтенсивно - у молодому віці. Громадянськість має досить складну структуру. Це і громадянська позиція, і усвідомлення себе як частини своєї нації, і національні почуття. Останні, до речі, не можуть бути вродженими, успадкованими чи сформованими. Вони лише базуються, закріплюються на рівні свідомості завдяки впливу історії, традицій, культури свого народу. Тому особливості менталітету нації мають істотний вплив на формування національної самосвідомості молодих українців як громадян.

Серед інших аспектів формування та прояву громадянської позиції молоді виокремлюють:

- 1) знання, особливо в галузі суспільних наук;
- 2) переконання;
- 3) громадсько-політичну діяльність.

Зрозуміло, що доцільно було б спрямовувати зусилля при вихованні громадян саме на ці аспекти, оскільки вони є найбільш досяжними для проектів у галузі освіти та роботи з дітьми і молоддю. Необхідно також звертати увагу на такі складові громадянськості, як самосвідомість, обов'язок, активність, відповідальність. Остання у широкому розумінні означає відповідальність індивіда за використання своїх прав; спосіб діяльності людей в тих галузях суспільного життя, які не можуть регулюватися державою повною мірою, наприклад, у сімейно-побутовій та громадсько-політичній; процес самореалізації людьми своїх творчих можливостей шляхом створення громадських організацій та участі в їхній роботі.

До громадянської освіти відносять також патріотичне виховання. Патріотизм - це те, що стосується емоційної сфери особистості. Це ставлення людини до Батьківщини, її минулого, свідоме бажання захищати її у разі необхідності. Патріотичне виховання покликане сформувати певні якості та риси характеру, які є основою специфічного образу мислення, стимулами до дій та вчинків молодої людини. Посилаючись на дані досліджень українських вчених, можна констатувати, що в українському суспільстві є непогані умови для формування у молоді високої національної свідомості, політичної культури. Це підтверджується тим фактом, що постійно зростає серед молоді число прихильників ідеї України як самостійної держави. Збільшується також кількість молодих людей, які беруть активну участь у житті

громади, а не лише звинувачують у своїх проблемах державу, дорослих чи якісь інші інституції. Серед молоді зростає число тих, хто пишається своєю приналежністю до громадян України. Так, у 1997 р. серед опитаних таких виявилось 61,4%, а в окремих областях - до 86% [3]. Ще одним показником рівня громадянськості серед молоді можна вважати участь у виборчих кампаніях, референдумах, опитуваннях. Так, у виборах до Верховної Ради України у березні 1998 р. взяли участь понад 60% молодих людей (у віці до 28 років) з числа тих, що мають право голосу [4].

У вихованні громадянина велике значення має рівень його політичної культури. Під цим поняттям розуміють якісний стан політичного життя суспільства, що характеризується ступенем розвитку правових та соціальних регуляторів політичної сфери, які сприяють політичній соціалізації особистості [5]. Політична культура людини формується у процесі її освіти (особливе значення мають знання в галузі суспільних та гуманітарних наук) та суспільне корисної, громадської, політичної діяльності. Втім, сам по собі інтерес до політики не є достатнім показником рівня політичної культури людини. Він безпосередньо залежить від її політичної соціалізації. Українські соціологи В.Перебенесюк та І.Бекешкіна виокремлюють такі загальні показники політичної культури громадянина:

- 1) рівень задоволення та політичної довіри;
- 2) політична інформованість та компетентність;
- 3) політична активність та залученість;
- 4) ступінь готовності до соціального протесту;
- 5) політична ідентифікація;
- 6) національна та соціально-класова толерантність [6].

Можна багато сперечатися про те, в якому стані перебуває політична культура сучасної української молоді і що саме впливає на її формування. Єдине, що цілком очевидно, погіршення соціально-економічного стану в країні стримує духовне становлення, формування у молоді загальноновизнаних у світі моральних орієнтирів. Тому такий поширений серед молоді тип маргінальної культури, де вже практично немає місця для "старих" ціннісних орієнтацій, але й поки що не задіяні стовідсотково "нові" цінності.

Науковцями та урядовцями написано вже не один проект і концепція державної молодіжної політики, програма розвитку української молоді, їх загальні засади зводяться до наступного:

- залучення молоді до формування органів народовладдя, до розв'язання всіх державних та суспільних завдань;
- створення необхідних умов для формування та розвитку політичної культури молоді, залучення її до усіх форм політичного життя;
- надання усім молодіжним організаціям права мати власні засоби інформації або рівні з іншими права на користування державними джерелами інформації [7].

Аналіз концепції державної молодіжної політики показує, що вона має надто загальний, декларативний характер. Буває важко визначити, які конкретні заходи вона передбачає.

Сучасному молодіжному рухові в Україні властиве прагнення мати щось велике і власне. Так, уже здійснилася мрія молодих політиків початку 90-х років про Молодіжну партію, молодіжні парламенти локального значення, є навіть два Молодіжні уряди. Певною мірою це є втіленням ідеї про більший доступ молоді до органів влади. Дійсно, і в столиці, і на місцях помітне омолодження тієї групи людей, яка безпосередньо вирішує суспільно-політичні проблеми. За підсумками останніх двох виборів до органів місцевого самоврядування очевидно, що молодь активно іде у владу. Але молоді депутати - це лише частина, якийсь відсоток від загальної маси управлінців, і для їх справжньої впливовості потрібно, аби вони були належно і якісно підготовлені.

Важливою складовою державної молодіжної політики є національне виховання. Вважаючи, що національне виховання має ґрунтуватися на ідеях національного світогляду, народної педагогіки (етнопедагогіки), родинного виховання, Ф.Медведь пропонує ряд принципів такого виховання. Серед них: єдність виховного та освітнього елементів; етнізація процесу виховання; превалювання культурно-духовних цінностей над матеріальними; зв'язок виховання з реальними життєвими потребами народу; перевага активно-творчого підходу над наставницько-інформаційним [8]. При цьому дуже поширена думка, що національне виховання української молоді має включати в себе три напрями:

повинні навчити наших дітей бути достойними громадянами" [2]. В Японії в школах існує спеціальний предмет "Моральне виховання", мета якого - сформувати громадянина, а викладати цей предмет повинен уміти кожний викладач.

Для України актуальним є питання не тільки громадянського, але також і національного виховання, зважаючи на те, що в Радянському Союзі якщо когось і виховували, то лише громадянина Радянського Союзу, а національна самосвідомість знищувалася у будь-який спосіб. Питання саме громадянського виховання вирішувалося в СРСР досить просто - шляхом повсюдного втручання держави та її інститутів у суспільне та приватне життя молодих людей. Щодо громадянської освіти, то вона здійснювалася на так званих "уроках миру" та "ленінських уроках", лінійках шляхом вивчення вірша радянського гімну в початкових класах, конспектування творів класиків марксизму у середній та вищій школах. Зрозуміло, що разом із розпадом Радянського Союзу зникла й така система громадянського виховання. Натомість було створено й легалізовано велику кількість малоефективних самодіяльних молодіжних утворень, вироблено нібито нові засади молодіжної політики, але залишилися старі принципи роботи з молоддю. Криза духовних та життєвих цінностей, особливо в роки перебудови, призвела до поглиблення кризи в освіті, вихованні, взагалі кризи покоління. Зменшилося число суб'єктів виховного процесу: раніше в Україні їх було 10-15, сьогодні - одиниці. Багато соціальних інститутів, які займалися вихованням дітей та молоді в школі, за місцем проживання, на виробництві, втратили чи значно зменшили свій вплив на формування молодого громадянина.

Як же виховати громадянина за таких умов, яким він має бути, як сформувати його громадянськість? Останнє поняття містить у собі всі напрями соціальної діяльності: виробничо-економічну, суспільно-політичну, соціально-побутову, що тісно пов'язані між собою. В найбільш широкому розумінні "громадянськість" може бути витлумачена так: 1) громадянин підданий конкретній державі; 2) громадянин -- свідомий член суспільства. Громадянськість - це не спадкова риса й не звичка, яку можна сформувати в людині протягом короткого терміну. Це сума певних соціальних, політичних, морально-психологіч-

них якостей особистості, що формуються протягом всього життя, але особливо інтенсивно - у молодому віці. Громадянськість має досить складну структуру. Це і громадянська позиція, і усвідомлення себе як частини своєї нації, і національні почуття. Останні, до речі, не можуть бути вродженими, успадкованими чи сформованими. Вони лише базуються, закріплюються на рівні свідомості завдяки впливу історії, традицій, культури свого народу. Тому особливості менталітету нації мають істотний вплив на формування національної самосвідомості молодих українців як громадян.

Серед інших аспектів формування та прояву громадянської позиції молоді виокремлюють:

- 1) знання, особливо в галузі суспільних наук;
- 2) переконання;
- 3) громадсько-політичну діяльність.

Зрозуміло, що доцільно було б спрямовувати зусилля при вихованні громадян саме на ці аспекти, оскільки вони є найбільш досяжними для проєктів у галузі освіти та роботи з дітьми і молоддю. Необхідно також звертати увагу на такі складові громадянськості, як самосвідомість, обов'язок, активність, відповідальність. Остання у широкому розумінні означає відповідальність індивіда за використання своїх прав; спосіб діяльності людей в тих галузях суспільного життя, які не можуть регулюватися державою повною мірою, наприклад, у сімейно-побутовій та громадсько-політичній; процес самореалізації людьми своїх творчих можливостей шляхом створення громадських організацій та участі в їхній роботі.

До громадянської освіти відносять також патріотичне виховання. Патріотизм - це те, що стосується емоційної сфери особистості. Це ставлення людини до Батьківщини, її минулого, свідоме бажання захищати її у разі необхідності. Патріотичне виховання покликане сформувати певні якості та риси характеру, які є основою специфічного образу мислення, стимулами до дій та вчинків молодої людини. Посилаючись на дані досліджень українських вчених, можна констатувати, що в українському суспільстві є непогані умови для формування у молоді високої національної свідомості, політичної культури. Це підтверджується тим фактом, що постійно зростає серед молоді число прихильників ідеї України як самостійної держави. Збільшується також кількість молодих людей, які беруть активну участь у житті

громади, а не лише звинувачують у своїх проблемах державу, дорослих чи якісь інші інституції. Серед молоді зростає число тих, хто пишається своєю приналежністю до громадян України. Так, у 1997 р. серед опитаних таких виявилось 61,4%, а в окремих областях - до 86% [3]. Ще одним показником рівня громадянськості серед молоді можна вважати участь у виборчих кампаніях, референдумах, опитуваннях. Так, у виборах до Верховної Ради України у березні 1998 р. взяли участь понад 60% молодих людей (у віці до 28 років) з числа тих, що мають право голосу [4].

У вихованні громадянина велике значення має рівень його політичної культури. Під цим поняттям розуміють якісний стан політичного життя суспільства, що характеризується ступенем розвитку правових та соціальних регуляторів політичної сфери, які сприяють політичній соціалізації особистості [5]. Політична культура людини формується у процесі її освіти (особливе значення мають знання в галузі суспільних та гуманітарних наук) та суспільне корисної, громадської, політичної діяльності. Втім, сам по собі інтерес до політики не є достатнім показником рівня політичної культури людини. Він безпосередньо залежить від її політичної соціалізації. Українські соціологи В.Перебенесюк та І.Бекешкіна виокремлюють такі загальні показники політичної культури громадянина:

- 1) рівень задоволення та політичної довіри;
- 2) політична інформованість та компетентність;
- 3) політична активність та залученість;
- 4) ступінь готовності до соціального протесту;
- 5) політична ідентифікація;
- 6) національна та соціально-класова толерантність [6].

Можна багато сперечатися про те, в якому стані перебуває політична культура сучасної української молоді і що саме впливає на її формування. Єдине, що цілком очевидно, погіршення соціально-економічного стану в країні стримує духовне становлення, формування у молоді загальноновизнаних у світі моральних орієнтирів. Тому такий поширений серед молоді тип маргінальної культури, де вже практично немає місця для "старих" ціннісних орієнтацій, але й поки що не задіяні стовідсоткове "нові" цінності.

Науковцями та урядовцями написано вже не один проект і концепція державної молодіжної політики, програма розвитку української молоді, їх загальні засади зводяться до наступного:

- залучення молоді до формування органів народовладдя, до розв'язання всіх державних та суспільних завдань;
- створення необхідних умов для формування та розвитку політичної культури молоді, залучення її до усіх форм політичного життя;
- надання усім молодіжним організаціям права мати власні засоби інформації або рівні з іншими права на користування державними джерелами інформації [7].

Аналіз концепції державної молодіжної політики показує, що вона має надто загальний, декларативний характер. Буває важко визначити, які конкретні заходи вона передбачає.

Сучасному молодіжному рухові в Україні властиве прагнення мати щось велике і власне. Так, уже здійснилася мрія молодих політиків початку 90-х років про Молодіжну партію, молодіжні парламенти локального значення, є навіть два Молодіжні уряди. Певною мірою це є втіленням ідеї про більший доступ молоді до органів влади. Дійсно, і в столиці, і на місцях помітне омолодження тієї групи людей, яка безпосередньо вирішує суспільно-політичні проблеми. За підсумками останніх двох виборів до органів місцевого самоврядування очевидно, що молодь активно іде у владу. Але молоді депутати - це лише частина, якийсь відсоток від загальної маси управлінців, і для їх справжньої впливовості потрібно, аби вони були належно і якісно підготовлені.

Важливою складовою державної молодіжної політики є національне виховання. Вважаючи, що національне виховання має ґрунтуватися на ідеях національного світогляду, народної педагогіки (етнопедагогіки), родинного виховання, Ф.Медведь пропонує ряд принципів такого виховання. Серед них: єдність виховного та освітнього елементів; етнізація процесу виховання; превалювання культурно-духовних цінностей над матеріальними; зв'язок виховання з реальними життєвими потребами народу; перевага активно-творчого підходу над наставницько-інформаційним [8]. При цьому дуже поширена думка, що національне виховання української молоді має включати в себе три напрями:

а) моральне виховання; б) загальногромадянське виховання і в) патріотичне виховання.

Принципи національного виховання сформулював свого часу О.М.Рудакевич [9]. Перший принцип - це орієнтація на самостійну, соборну, демократичну, соціальну, правову державу. По суті, цей загальний принцип спрямований на формування у громадян почуття національної єдності. Другий - відродження героїчних традицій, що має сприяти формуванню патріотичних рис у молоді. Третій - максимальне використання можливостей самовиховання молоді. Мається на увазі зацікавлення молодих людей політичним життям через можливість вільно висловлювати власні думки. Організаційними формами тут можуть бути молодіжні об'єднання, дискусійні клуби, краєзнавча робота тощо. Четвертий принцип -- підтримка загальнонаціональних форм молодіжної ініціативи та активності. Важливо, щоб молодь не замикалася у своїх місцевих та територіальних організаціях, а створювала загальнонаціональні спілки, проводила загальнодержавні молодіжні акції.

Саме так діють новостворювані молодіжні угруповання в Україні. Виникає ідея створити загальноукраїнську молодіжну організацію, формується певна кількість осередків, утворення реєструється Міністерством юстиції й уся діяльність регулюється з Києва, звідки надходить фінансування (якщо воно передбачається), з'являється можливість безкоштовних відряджень на різні конференції і з'їзди тощо. Тобто знову виникає ситуація, коли структура нібито є, але робота ведеться якось дивно: самостійні ніби осередки підпорядковуються центральному органу, що координує роботу на місцях.

П'ятий принцип національного виховання молоді - принцип деідеологізації, деполітизації, деконфесіоналізації виховання та навчання. Це не означає заборону викладання основ політології, українознавства, культурології та релігієзнавства, але вимагає недопущення монопольного домінування якоїсь ідеології, конфесії чи концепції.

Шостий принцип - максимальна відкритість перед молоддю державних кордонів, підтримка міжнародних молодіжних контактів. Ці засади мають важливе значення для виховання сучасної цивілізованої людини, подолання відчуття національної обмеженості, комплексу "меншовартості" тощо. Все більше молодих українців їде на навчання, стажуван-

ня, з візитами за кордон, встановлюють зв'язки з молодіжними організаціями.

Останній, сьомий принцип орієнтує на цілеспрямоване, відкрите формування молодого поповнення суспільної еліти. Дехто навіть пропонує розробити національну програму поповнення українського політикуму, яка б передбачала діяльність політичних ліцеїв, підліткових та юнацьких військових навчальних закладів, підготовчих молодіжних центрів при університетах, вищих органах державної влади тощо. Слід відзначити, що подекуди такі заклади створено, але вони не є поширеними в Україні, незважаючи на світовий досвід.

Розв'язуючи завдання громадянської, політичної освіти, слід виходити з того, що йдеться про виховання у молоді поваги до своєї історії, країни, народу, культури та традицій, державних символів. Політичне виховання здійснюється шляхом впливу сім'ї, школи, громадських об'єднань, усього навколишнього середовища. Та найефективніше на формування політичної свідомості й культури особистості впливає її безпосередня свідома участь у суспільно корисній, громадсько-політичній діяльності. Зрозуміло, що виховання в молодій людини почуття громадянськості потребує підвищеної уваги до її освіти, зокрема гуманітарної. При цьому загального курсу "Основи політології" у вищій школі вочевидь недостатньо для виховання повноцінного громадянина своєї держави. Не слід забувати, що суспільство та держава виконують ще соціалізуючу функцію щодо молоді. Першим завданням у цьому напрямі повинно стати формування нового типу громадянина, який має бути не тільки гармонійно розвиненою особистістю, а й достатньо автономним щодо держави (тобто здатним самостійно та усвідомлено визначати власну соціальну долю). Взагалі вся діяльність інститутів та суб'єктів соціалізації особистості в суспільстві підпорядкована формуванню соціально активного громадянина. Така особистість:

- має певні знання, світогляд, ідейні орієнтації, духовні цінності, громадянську свідомість;
- входить у життя з прагненням не тільки самореалізації, а й діяльності на суспільне благо;
- має чіткі політичні орієнтири на підставі прямого особистого вибору;
- власні мотиви вчинків узгоджує з поняттями "моє" та "наше".

Щодо перспектив на майбутнє, то найбільш вірогідним видається варіант "поміркованого" розвитку громадянської освіти в системі національного виховання. Такий прогнозований темп пояснюється перш за все внутрішньополітичними та безпосередньо соціальними процесами в державі. Тобто проекти будуть здійснюватися настільки швидко та глибоко, наскільки це буде потрібно владним органам, що реалізують державну молодіжну політику. Слід зауважити, що робота в галузі молодіжної політики в Україні й надалі буде проводитися за більш-менш прийнятними, звичними схемами. Тобто робота з молоддю проводиться в межах заходів, що підпадають під цей напрям (фестивалі, свята, концерти, присвячені певним подіям, датам, цілям; окремі заходи, що проводяться місцевими управліннями у справах сім'ї та молоді; зорієнтовані кампанії молодіжних організацій). Виникає питання про доцільність таких акцій, а саме - відповідність єдиній концепції національного виховання молоді (за умови, її існування взагалі).

Залишається актуальною проблема розробки молодіжного законодавства. Взагалі його можна охарактеризувати як цілком повне та достатнє. Єдине, що викликає зауваження, так це, власне, існування вищезгаданої концепції національного виховання або розвитку української молоді. Науковці робили неодноразові спроби створити такі проекти, але поширення вони не набули. Таким чином, варто було б подивитися на справу реалізації державної молодіжної політики в галузі політичної освіти в масштабі виконання схеми "загальне - локальне" або "єдина концепція - окремі заходи", оскільки на даний момент вся робота, яка ведеться, є розпорошеною у часі та просторі. За таких обставин найбільш ефективними видаються проекти в галузі громадянської освіти окремих інститутів та фондів, спрямовані на конкретні й досяжні результати.

Наприкінці - декілька міркувань практичного характеру щодо реалізації проектів громадянської освіти та національного виховання в Україні:

- важливо докласти зусилля для розвитку системи виховання й політичної соціалізації дітей дошкільного віку; це може бути як інституціалізований вплив через заклади дошкільного виховання, так і кеінституціалізований через дитячу літературу, програми, заходи, свята;

- предмет "Суспільствознавство" в межах шкільної програми може викладатися не тільки учням старших класів, а також і середніх; для них та молодших учнів уроки можуть бути проведені у формі спеціальних занять, наприклад, цікавих зустрічей з представниками органів влади та молодіжних політичних організацій, які б у доступній формі давали елементарні знання про суспільне життя; багато важить на ранніх етапах розвитку й особистий приклад дорослих, зокрема вчителів, коли вони демонструють шанобливе, але не культове ставлення до державних атрибутів, національних символів;

- варто підтримувати будь-яку конструктивну добровільну діяльність та ініціативу молодих людей у суспільно-політичному житті: наприклад, знайомство молоді, яка навчається, з роботою органів влади, виборчих комісій та дільниць, тобто безпосереднє ознайомлення з політичним процесом; також можна було б у ненав'язливій формі прищеплювати студентам навички політичного аналізу та спостережень;

- необхідно розв'язати проблеми фінансування молодіжних організацій, бажано у формі підтримки конкретних проектів, коли чітко визначено, що планується зробити, які результати гарантуються і відповідно розписано фінансові витрати та матеріальні потреби.

1. Головатий Н.Ф. Социология молодежи. - К.: МАУП, 1999. - С. 102.

2. Там само. - С. 104.

3. Там само. - С. 109.

4. Там само.

5. Вебик В.М. Як стати популярним, перемогти на виборах та утриматися на політичному Олімпі (Соціо-психологія і технологія політичної боротьби). - К., 1997. -С. 111.

6. Див.: Головатий Н.Ф. Социология молодежи. - К.: МАУП, 1999. -С. 112.

7. Головатий Н.Ф. Вказ. праця. - К.: МАУП, 1999. - С. 192.

8. Див.: Бебик В.М., Головатий М.Ф., Ребало В.А. Політична культура молоді. - К.: А.Л.Д., 1996. - С. 107.

9. Там само. - С. 104-106.

Iryna Galaktionova

CIVIC EDUCATION AS A FACTOR OF INFLUENCE ON THE POLITICAL CULTURE OF UKRAINIAN CITIZENS

The article is dedicated to the factor of civic education in the political culture forming process. It is also related to civic education inculcation problem in Ukraine. The author analyses the main concepts and programs of national education that have been suggested by Ukrainian researchers and provides some recommendations about the realisation of civic education projects in Ukraine.